

Türkiye Ekonomi Modeli Üzerine Teorik Bir Tahlil

A Theoretical Assessment on the Turkish Economy Model

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türkiye Ekonomi Modeli'nin (TEM'in) beş temel unsuru olan ihracat, cari fazla, üretim, yatırım ve istihdamı iktisat teorisi bağlamında incelemektir. Çalışmada, sadece teorik bir tahlil yapılmış ve betimsel bir yöntem kullanılmıştır. Çalışmanın iddiasına göre, TEM, kalkınmanın finansmanında faiz-kur makasını kapatan bir tercihi içermektedir. Bu nedenle, önce, kalkınmanın finansmanı açıklanmıştır. Daha sonra, TEM'in temel öğelerinin nelerin fonksiyonu olabileceği ve riskleri saptanmıştır. Son olarak, modelin işleyişinin basitleştirilmiş bir şeması sunulmuş ve modelin riskleri bağlamında işleyişi sırasında gerekli olabilecek müdahaleler tartışılmıştır. Çalışmada ulaşılan sonuçlar, TEM'in; ihracata dayalı sanayileşmedeki esnek talep koşullarının varlığı ve teşvik politikalarının ölçütleri, ihracata dayalı sanayileşmeye eşlik eden ithal ikameci politikaların gerekliliği, ihracat gelirinden ihracatçı kesim dışında kalan kesimlere kaynak transferi, ithalatta dışa bağımlılığın azaltılması gerekliliği, tasarrufun faiz dışı motivasyonlara bağlı olduğu bir ortamın varlığı, istihdam için kısa ve uzun dönemli hedefler arasında bir optimizasyon yapılması gerekliliği ve enflasyonist sürecin yönetilebilmesi açılarından dikkat edilmesi gereken bir karakteristiği olduğuna işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye ekonomisi, kalkınmanın finansmanı, Türkiye ekonomi modeli

Abstract

The aim of this study is to examine the five basic elements of the Turkish Economy Model, namely exports, current account surplus, production, investment, and employment, in the context of economic theory. In the study, only a theoretical analysis was made and a descriptive method was used. According to the study, the Turkish Economy Model includes a preference that closes the interest-exchange rate gap in financing development. Therefore, first, the financing of development was explained. Then, the functions of the basic elements of the TEM and the risks were determined. Finally, a simplified schematic of the model's operation is presented and interventions that may be required during the operation of the model in the context of its risks are discussed. According to the results obtained in the study, it is pointed out that there is a characteristic of the Turkish Economy Model that needs attention from different aspects. As an example, the existence of elastic demand conditions in export-oriented industrialization and the criteria of incentive policies, the necessity of import substitution policies accompanying export-oriented industrialization, the transfer of resources from export income to the non-exporting sector, the necessity of reducing import dependency, the existence of an environment where savings depend on non-interest motivations, the necessity of optimizing between short-term and long-term goals for employment and managing the inflationary trend can be given.

Keywords: Financing development, Turkish economy, Turkish economy model

Merter Mert 

İktisat Bölümü, Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Ankara, Türkiye

Cite this article as: Mert, M. (2023). Türkiye ekonomi modeli üzerine teorik bir tahlil. *Journal of Business Administration and Social Studies*, 7(2), 108-122.

Corresponding author: Merter Mert

E-mail: merter.mert@hbv.edu.tr

Received: June 29, 2023

Accepted: August 23, 2023

Publication Date: September 25, 2023



Copyright@Author(s) - Available online at
www.j-ba-socstud.org
Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

Giriş

Son yıllarda Türkiye'de uygulanmaya başlanan ekonomi politikalarına Türkiye Ekonomi Modeli (TEM) adı verilmektedir. TEM'in 2021 yılının Eylül ayında faizin düşürülmesi süreci ile başladığını savunmak mümkündür. Diğer taraftan, TEM resmi makamlarca resmi televizyon ekranında 21 Aralık 2021'de izah edilmiştir (TRT Haber, 2021). Ardından, sosyal medya ortamında resmi

makamlarca Türkiye Ekonomi Modeli ifadesiyle 23 Aralık 2021 tarihinde şematik açıklama paylaşılmıştır (Nebati, 2021). Daha sonra, 12 Şubat 2022 tarihinde Türkiye Ekonomi Modeli: Yeni Adımlar ve Enflasyon Tedbirleri Tanıtım Toplantısı ile açıklamalara devam edilmiştir (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 12.02.2022). 2021 yılı sonunda TEM yüksek faiz-düşük kur politikasının terk edildiği bir politika olarak nitelenmeye başlamıştır (örneğin bkz. Vural, 2021). 2022 yılı başında ise “düşük faiz, ihracat, ticaret, üretim ve istihdama odaklanılan yeni bir süreç” olarak ifade edilmiştir (örneğin bkz. Bağış, 2022). Daha sonra 6 Temmuz 2022’de yapılan resmi açıklamaya göre, TEM kapsamında “iş ve yatırım ortamı” iyileştirilerek “ihracatı teşvik etmek ve istihdamı artırmak amacıyla yeni düzenlemeler” yapılmış, ticari krediler, ülke ekonomisini “güçlendirecek alanlarda, selektif bir yaklaşımla” kullanılmaya başlanmış, “tasarrufların TL cinsi varlıklarda değerlendirilmesini teşvik etmek ve yatırımcı tabanını genişletmek amacıyla çeşitli uygulamalar” başlatılmış, “tüm rafinerilerin dâhil olduğu Altın Tasarruf Ekosistemi” kurularak “yastık altındaki fiziki altınlar” ekonomiye kazandırılmış, “Bireysel Emeklilik Sistemindeki (BES) devlet katkısı ... %25’ten %30’a” çıkarılmış, “vergi düzenlemeleriyle TL cinsinden mevduat ve katılma hesapları” teşvik edilmiştir (bkz. (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 06.07.2022). 16 Mayıs 2022 tarihli açıklamada TEM “serbest piyasa ekonomisinin kurallarından taviz vermeden, makroekonomik ve finansal istikrarı kalıcı olarak sağlayarak yüksek katma değerli yatırımları teşvik edecek şekilde ve ilgili kurumlarla eşgüdüm içerisinde” tasarlandığı ifade edilmiştir (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 16.05.2022). Aynı açıklamada, “odak noktasında üretimi, yatırımı, ihracatı ve istihdamı artırmanın yer aldığını ve bununla birlikte cari açık sorununu kalıcı olarak çözmeyi ve küresel değer zincirlerinde üst sıralara” çıkmanın hedeflendiği de eklenmiştir (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 16.05.2022). 3 Eylül 2022 tarihindeki açıklamada, ihracatın, “Türkiye Ekonomi Modeli çerçevesinde, katma değerli üretim” anlayışı benimsenerek teşvik edildiği belirtilmiştir. (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 03.09.2022). 12 Eylül 2022 tarihli resmi açıklamada ise TEM’e ilişkin olarak “yatırım, üretim, istihdam ve ihracat odaklı büyüme politikamızla işsizliği azaltmaya kararlılıkla devam ediyoruz” ifadesi kullanılmıştır (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 12.09.2022).

Yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde TEM’in beş temel unsuru ihracat, cari fazla, üretim, yatırım ve istihdam olmaktadır. Ayrıca, bunlara ek olarak, üretimde ve ihracatta yüksek katma değerli ürünler hedeflenmiştir.

TEM’in bu unsurlarının yanı sıra iktisadi bir bakış açısını da içerdiği iddia edilebilir. Bu bakış açısının ima ettiği içeriğin; faiz-kur makasının açık olduğu bir finansmandan ziyade ihracat gelirlere dayalı bir finansmanı, finansal sermayeden ziyade üretken sermayenin görece güçlü olduğu bir siyasi yapıyı, enflasyondan ziyade büyümeyi odak noktasına yerleştiren bir politika kümesini ve tüketici egemen bir iktisadi anlayıştan ziyade üretici egemen bir iktisadi anlayışı barındırdığı savunulabilir. Bu bakış açının dört unsuru izleyen bölümde açıklanmıştır.

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle, anlaşılmaktadır ki, buradaki hareket noktası kalkınmanın finansmanına

ilişkin tercihlerdir. Kalkınmanın finansmanında faiz-kur makasını kapatan veya açan bir politika tercihinde bulunulmuşsa farklı iktisadi süreçler meydana gelecektir.

Bu çalışmanın amacı, kalkınmanın finansmanında faiz-kur makasını kapatan bir tercihin içerdiği politika kümesinin unsurları bağlamında, TEM’in beş temel öğesini iktisat teorisi ekseninde anlaşılabilir bir şekilde ele almak ve tahlil etmektir.

Bu amaç doğrultusunda önce, materyal ve metot kısmında kalkınmanın finansmanı açıklanmıştır. Sonra, aynı bölümde TEM’in sacayaklarının nelere bağlı olacağı açıklanmış ve içerdiği riskler ifade edilmiştir. Bulgular bölümünde, materyal ve metot bölümündeki ilişkiler bütünleştirilmiştir ve modelin işleyişinin basitleştirilmiş bir şeması çıkartılmıştır. Ayrıca, aynı bölümde, modelin riskleri bağlamında işleyiş sırasında gerekli olabilecek müdahaleler tartışılmıştır. Son bölüm tartışma bölümüdür.

Materyal ve Metot

Mevcut çalışma teorik bir tahlili içerdiği için çalışmanın materyali de verilerden ziyade söz konusu teorik tartışmalardan oluşmaktadır. Bu bölümde, önce kalkınmanın finansmanı hakkında temel bilgiler verilmiş, ardından TEM’in bu teorik temel içindeki yeri saptanmıştır. Daha sonra, TEM’in sacayakları nedensellik ilişkileri bağlamında incelenmiştir. Çalışmanın metodu ise nedensellik ilişkilerini gerek literatürden gerekse iktisat teorisinden destek alarak betimsel bir analiz yoluyla açıklamaktır. Çalışma teorik bir inceleme olduğu için bu çalışma için etik kurul onayına gerek yoktur.

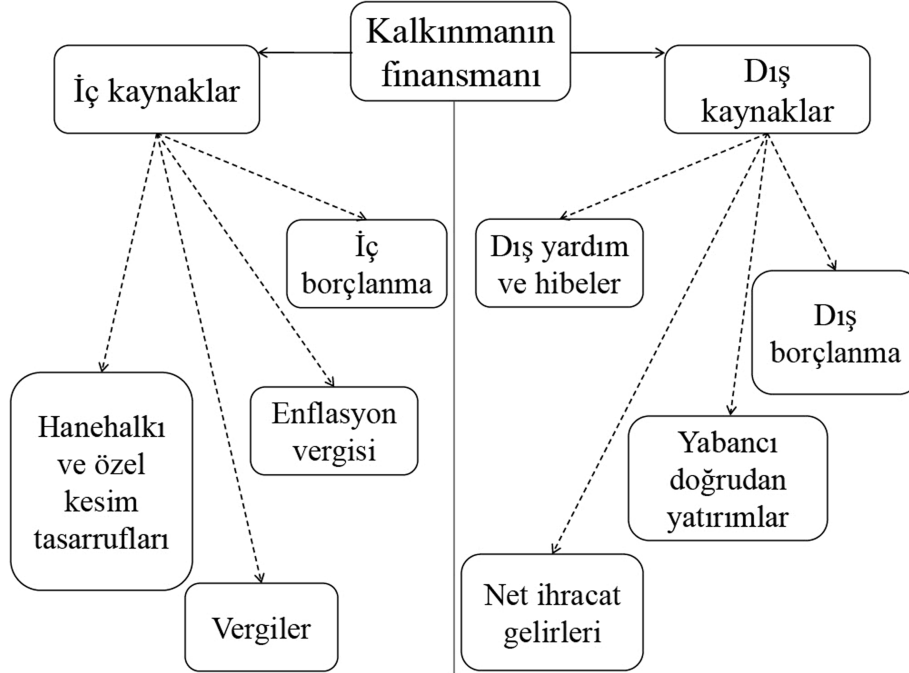
Kalkınmanın Finansmanı ve TEM

Bu bölümde, kalkınmanın finansman yolları şematik olarak gösterildikten sonra, faiz-kur makasının açık ve kapalı olmasının anlamı bir örnek üzerinden açıklanmıştır. Ardından, TEM bağlamında faiz-kur makasını kapatmayı hedefleyen bir politikanın özellikleri ifade edilmiştir.

Kalkınmanın finansmanı, hem kalkınma sürecindeki yeni kaynakların nasıl oluşturulacağına dair seçenekleri göstermesi hem de mevcut olan kaynakların durumunun tespiti açısından iktisat politikasını planlayan ve uygulayan kişiler için yol göstericidir. Kalkınma sürecinde oluşturulabilecek kaynaklar iç kaynaklar ve dış kaynaklar olmak üzere ikiye ayrılır (bkz. Minibaş, 1992; Thirlwall, 1980; bkz. Şekil 1). İç kaynaklar veya iç tasarruflar; hanehalkı ve özel kesim tasarrufları, vergiler, enflasyon vergisi ve iç borçlanmadan meydana gelir. Hanehalkı ve özel kesim tasarrufları gönüllü tasarruflar iken vergiler ve enflasyon vergisi zorunlu tasarruf olarak da adlandırılır. Vergilendirme ile elde edilen kaynaklara kamusal tasarruf adı da verilir. Dış kaynaklar ise; dış yardım ve hibeler, net ihracat gelirleri, yabancı doğrudan yatırımlar ve dış borçlanmadan meydana gelir. Dış borçlanma, dış yardım ve hibeler dış tasarruf olarak da adlandırılır. Böylece, kalkınmanın belirli bir amaç fonksiyonuna ulaşmak üzere finansmanının sağlanması için oluşturulabilecek ve kullanılabilecek kaynaklar bu şekilde ifade edilebilir.

Şekil 1.

Kalkınmanın finansman yolları. Kaynak: Yazarın şeklidir.



Türkiye’de yakın zamana kadar kalkınmanın finansmanı için kurulan temel mekanizmanın, faizin yüksek, kurun ise düşük olduğu bir ortamda, yani faiz-kur makasının açık olduğu bir ortamda dışarıdan gelen kısa vadeli sermaye hareketlerine bağlı olarak gerçekleştiğini söylemek mümkündür. TEM’de ise, tersine, faizin düşük olduğu, kurun ise rekabetçi bir şekilde yükselmesine müsaade edilen bir seyir izlediği bir ortamın oluşturulduğu, yani faiz-kur makasının kapanmaya başladığı bir mekanizmanın kurulduğu anlaşılmaktadır.

Faiz-kur makasının açıldığı bir ekonomide faiz görece yüksek değerler alırken, kurun görece düşük gerçekleşmesi hedeflenir. Yurt dışından dövizle gelen bir finansal yatırımcının *ülkeye girişinin ardından* kur düşerse, finansal yatırımcının *ülkeden çıkışı anında geçerli olan döviz cinsinden kar oranı* yükselir. Bu durum bir örnek üzerinden şöyle açıklanabilir (bkz. Şekil 2): 100 milyon \$ ile ülkeye giren finansal yatırımcı parasını TL’ye çevirir. Yatırımcının ülkeye girişi sırasında kurun 7TL/\$ olduğu kabul edildiğinde bu kişinin 700 milyon TL’si vardır. Faiz % 10 olduğunda parası 70 milyon TL artarak 770 milyon TL’ye yükselir. Faiz oranı 2 puan yükselerek %12 olduğunda ise parası 84 milyon TL artarak 784 milyon TL’ye yükselmiştir. Böylece faizdeki yükselme yabancı finansal yatırımcının kazancını arttırmıştır. Faiz-kur makasının açık olmasının faiz tarafı budur. Kur tarafına gelince, kura ilişkin olarak üç ihtimal olduğu kabul edilsin: Kur değişmiyor, kur artıyor ve kur azalıyor. Birinci durumda, kur 7 TL/\$ olarak kalmışsa, yabancı yatırımcının ülkeden çıkışı anındaki döviz cinsinden kar oranı faiz oranına eşit ve % 12’dir. İkinci durumda kur 10 TL/\$’a yükselmişse, yabancı yatırımcının

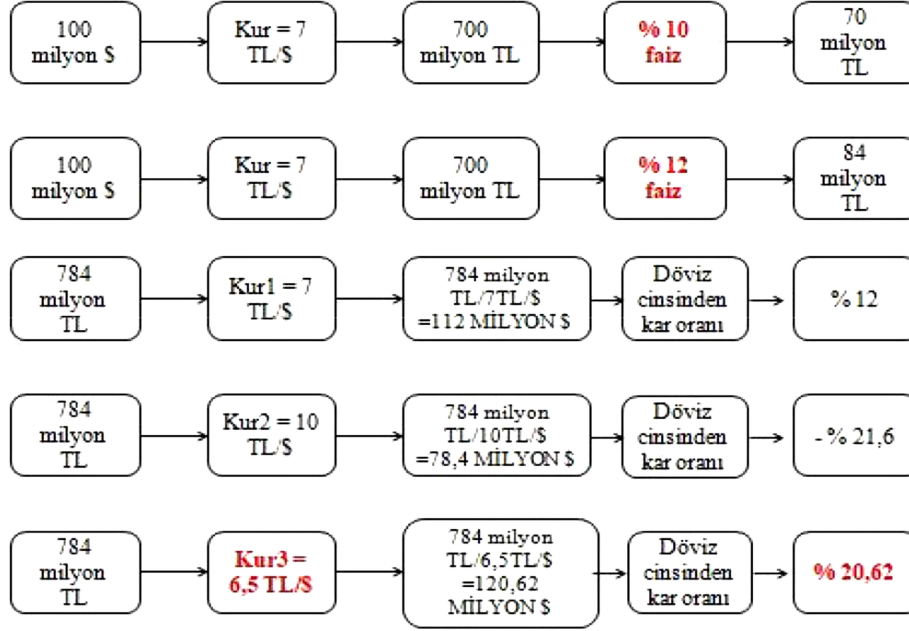
ülkeden çıkışı anındaki döviz cinsinden kar oranı - %21,6’dır, yani zarar vardır. Üçüncü durumda, kur 6,5 TL/\$’a gerilemişse, yabancı yatırımcının ülkeden çıkışı anındaki döviz cinsinden kar oranı % 20,62’dir. Dolayısıyla, yabancı finansal sermaye *ülkeye girdikten sonra* kurun düşmesi yabancı finansal yatırımcının kazancını arttırmıştır. Faiz-kur makasının açık olmasının kur tarafı budur.

O halde, finansal yabancı sermayenin *ülkeye giriş zamanına bağlı olarak* yüksek faiz ve düşük kur oluşması döviz cinsinden kar oranını yüksek kılacağı için faiz-kur makasının açık olduğu bir ekonomide bu getiriden yararlanmak isteyen yabancı finansal sermaye girişi artar. Buna kısa vadeli sermaye girişi veya sıcak para girişi adı da verilmektedir. Bu durumda, karar alıcı veya temsili sosyal plançı kalkınmanın finansmanını sıcak para girişi ile gerçekleştirilmeye karar vermiştir. Tersine, faiz-kur makasının kapandığı bir ekonomide faiz görece düşük değerler alırken, kurun görece yüksek gerçekleşmesi mümkündür. Bu durumda, az önceki açıklamaların aksine yabancı finansal sermaye girişi azalacağı için kalkınmanın finansmanında alternatif seçenekler ağırlıklı olur. Bunlardan biri net ihracat gelirlerinin artırılması ve bununla da ilişkili olarak cari fazla verilmesidir.

Giriş bölümünde, TEM’in beş temel unsurunun yani, ihracat, cari fazla, üretim, yatırım ve istihdamın yanı sıra iktisadi bir bakış açısını da içerdiği; bu bakış açısının ima ettiği içeriğin birincisinin, faiz-kur makasının açık olduğu bir finansmandan ziyade ihracat gelirine dayalı bir finansman olduğu ifade edilmişti. Yukarıda birinci unsurun açıklaması yapılmıştır.

Şekil 2.

Faiz-kur makasının açık veya kapalı olmasının örneklerle açıklanması. Kaynak: Yazarın şeklidir.



TEM'in içerdiği bakış açısının ikinci özelliğine göre, eğer kalınma hedeflerinin gerçekleşmesi için gerekli finansman sıcak para girişi ile sağlanmak yerine net ihracat geliri artışı ve cari fazla ile sağlanacaksa, bunun sonucunda finansal sermaye göreceli gücünü kaybetmeye başlar, üretken sermaye karar alma mekanizmalarında daha çok söz sahibi olur. Bunun anlamı, faiz-kur makasını kapatmayı hedefleyen bir politikacının, siyasi olarak, finansal sermaye sahiplerinden ziyade fiziki yatırıma dönük kararlar alan üretken sermaye sahiplerine hitap eden politikalar üretmesidir.

TEM'in içerdiği bakış açısının üçüncü özelliğine göre, düşük kur politikası uygulanmaması nedeniyle, kurdaki artışlar ithal girdi maliyetlerini arttıracak için enflasyonist bir eğilim ortaya çıkacaktır. Diğer taraftan, kurun düşük olmaması sayesinde gerek ihracatçı sektörün yurtdışındaki rekabet gücünün artması gerekse ithalata rakip veya ithal ikameci sektörün ithal mallarla yurtiçindeki rekabet gücünün artması sonucunda, üretken faaliyetler teşvik edilmiş olacaktır. Ayrıca, enflasyonist politikalar kalkınmanın finansman kaynaklarını da çoğaltır. Dolayısıyla, bu da üretimin desteklenmesi anlamına gelir. Böylece, TEM'in içerdiği bakış açısının enflasyondan ziyade üretimi ve büyümeyi odak noktasına yerleştirdiği anlaşılmaktadır.

Dördüncüsü, üçüncü açıklama ile de ilişkili olarak, söz konusu iktisadi bakış açısının tüketici egemen olmaktan ziyade üretici egemen, yani, öncelikle tüketicinin tercihlerini gözetten bir politikadan ziyade öncelikle üreticilerin tercihlerini gözetten bir politika kümesi içerdiği ifade edilebilir.

TEM'in Sacayakları

TEM'in, beş temel sütun üzerinde yükseldiği ifade edilmiştir. Bunlar; ihracat, cari fazla, üretim, yatırım ve istihdamdır. Aşağıda söz konusu unsurların nelere bağlı olduğu ve hangi risklerin var olduğu teorik olarak ele alınmıştır.

TEM'in Birinci Unsuru: İhracat

İhracat Nelere Bağlıdır?

Standart bir makroiktisadi açıklamada ihracat (X), nominal kurun (e) ve diğer ülke gelirlerinin (Y^*) fonksiyonudur.

$$X = X(e, Y^*)$$

Eğer nominal kur yükselirse, ihraç mallarının yabancı para cinsinden fiyatı azalır. Bu durumda talep kanunu işler ve ihraç mallarının dış talebi artar. Böylece nominal kur yükselirse, talebin fiyat esnekliğinin birden büyük olduğu koşullarda ihracat geliri de artar.

$$\frac{dX}{de} > 0$$

Kurun düşük tutulmadığı ve yükselmesinin izin verildiği koşullarda, kurdaki artışlar ihraç ürünü fiyatını yabancı para cinsinden düşürecek için ülkenin dış piyasadaki rekabet gücü artar. Rekabet gücündeki artış mevcut ihraç ürünleri için pazar çapını genişletir. Ayrıca, yeni ihraç ürünleri için pazar bulunmasını kolaylaştırır.

Eğer ihracat yapılan ülkenin geliri yükselirse, ihracat malının normal mal olduğu koşullarda ihracat miktarı artar. Dünya ekonomisinin genel olarak büyüdüğü koşullarda, dış ticaret sayesinde bir ülkenin büyümesi diğer ülkelerin büyümesine yansır. Yansıma etkisi olarak da adlandırılan bu kavrama göre, bir ülkede büyüme sayesinde gelir arttıkça o ülkenin ithalatı artar. İthalat artışı karşı ülkenin ihracatı anlamına gelir. Karşı ülkenin ihracatı arttıkça karşı ülke de büyür.

$$\frac{dX}{dY^*} > 0$$

İhracatı etkileyecek bir diğer unsur teşvik politikalarıdır. Diğer taraftan, bu çalışmanın mevcut kısmında mümkün olduğunca politika dışındaki iktisadi mekanizmanın tespit edilmesi amaçlandığı için teşvik politikaları fonksiyona eklenmemiştir.

Ekonometrik çalışmalarda ihracatın belirleyicileri daha kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Örneğin, Majeed ve ark. (2006) geliştirmekte olan ülkelere ihracatın belirleyicilerini ampirik olarak incelediği çalışmasındaki modele göre, gayrisafi yurtiçi hasılanın bir yüzdesi olarak ihracat şunların bir fonksiyonudur: gayrisafi yurtiçi hasılanın bir yüzdesi olarak doğrudan yabancı yatırım, sabit fiyatlarla gayrisafi yurt içi hasıla, gayrisafi yurtiçi hasılanın yıllık yüzde büyüme oranı, gayrisafi yurtiçi hasılanın bir yüzdesi olarak ulusal tasarruf, gayrisafi yurtiçi hasılanın bir yüzdesi olarak resmi kalkınma yardımı, gayrisafi yurtiçi hasılanın bir yüzdesi olarak dolaylı vergiler, reel döviz kuru, bin kişi başına televizyon sayısı, bin kişi başına telefon sayısı, gayrisafi yurtiçi hasılanın bir yüzdesi olarak sınai katma değer, toplam işgücü. Bayar ve ark. (2015) çalışmasında ise Türkiye'nin AB ülkelerine ihracatının belirleyicileri incelenmiştir. Çalışmada kullanılan modelde, Türkiye'nin ilgili ülkeye olan nominal dolar cinsinden ihracatı; Türkiye'nin ABD doları cinsinden birim ihracat fiyatının, Türkiye'nin sanayi üretim endeksinin, ilgili ticaret ortağının ithalatının, reel döviz kuru, ilgili ticaret ortağının ithalat fiyatının bir fonksiyonu olduğu kabul edilmiştir. Mevcut teorik çalışmada ise ihracatın belirleyicileri sadece kura ve diğer ülkelerin koşullarına indirgenmiştir (bkz. Şekil 3). Diğer ülkelerin koşullarından kasıt diğer ülkelerin gelirleridir.

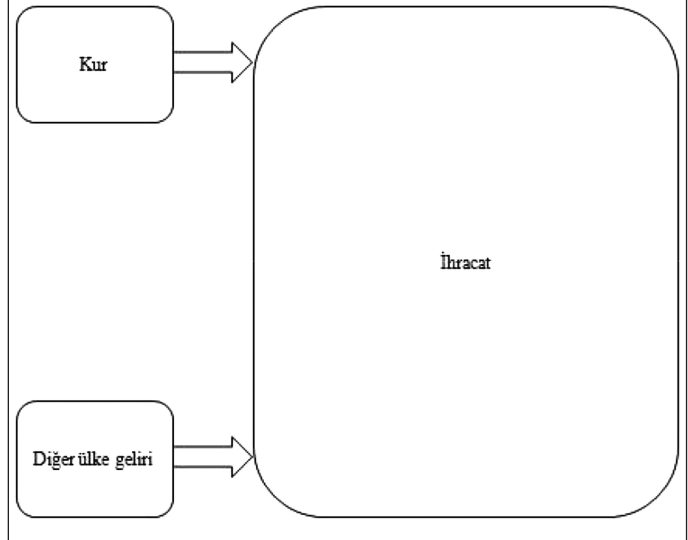
Son olarak, daha ayrıntılı bir açıklama yapılmak istenirse, TEM büyüme odaklı bir politika olduğu için, ihracatın nihayetinde ekonomik büyüme üzerindeki etkileri hem neoklasik hem de post-Keynesyen teori bağlamında ele alınabilir. Neoklasik açıklamadan hareket edildiğinde Feder (1983) çalışması bir başlangıç noktası olarak kabul edilip ilgili literatür takip edilebilir. Bu durumda, ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkileri, ihracatçı sektörlerin diğer sektörler üzerindeki pozitif dışsallıklarından yola çıkılarak arz-yönlü bir çerçevede anlatılmaktadır. İhracatın ekonomik büyüme üzerindeki talep-yönlü ve post-Keynesyen teori bağlamındaki etkileri ise örneğin Thirlwall (2002) takip edilerek incelenebilir.

Hangi Riskler Vardır?

Kur artışının ihracat gelirini arttırabilmesi için talebin fiyat esnekliğine ilişkin olarak esnek talep koşulları gereklidir. Eğer

Şekil 3.

İhracatın politika dışındaki belirleyicileri. Kaynak: Yazarın şeklidir.



bu koşullar yoksa, kur artışı sonucunda ortaya çıkacak olan fiyat avantajı, ihracat geliri artışına yansımaz. Bu konu, ilgili literatürde esneklik kötümserliği ve esneklik iyimserliği adıyla tartışılmıştır (bkz. Bahmani-Oskooee, 2020; Cheng, 1959; Driskill, 1980; Machlup, 1950; Preeg, 1967). İkinci olarak, kur artışı sonucunda ortaya çıkacak olan fiyat avantajı, yoksullaştırıcı büyümeye neden olabilir. Yoksullaştırıcı büyüme argümanına göre, bir ülkede dış ticareti arttıran büyüme meydana geldiğinde, dış ticaret haddindeki bozulma nedeniyle ortaya çıkan refah kaybı, dış ticaret hacmindeki artış nedeniyle ortaya çıkan refah kazancını aşar. Bu nedenle, ekonomi büyümesine rağmen daha düşük bir toplumsal fayda düzeyiyle karşı karşıya kalır. Bunun anlamı, teknik olarak, büyüme sonrasında daha aşağıda olan bir toplumsal kayıtsızlık eğrisinin gerçekleşmesidir (bkz. Bhagwati 1958, 1968). Üçüncü olarak, ihracatın ithalata bağımlılığın yüksek olduğu sektörlerde, kur artışı sonucunda ithal girdi maliyeti artacağı için kur artışı sayesinde ortaya çıkan fiyat avantajı ortadan kalkabilir. Ayrıca, kur artışı ithal girdi fiyatlarını yükselteceği için ekonomide enflasyonist eğilimleri de tetikleyebilir. Son olarak, dünyadaki rekabetçi fiyat ülke içinde de geçerli olacağı için ihracatçı sektörlerde yurtiçi fiyat kapalı ekonomi koşullarına kıyasla yüksek olacaktır. Bir başka deyişle, bir ürün ihracat ürünü ise o ürünün yurtiçindeki satış fiyatının düşürülmesi mümkün olmaz. Bu da ihracatçı sektörlerin enflasyonist eğilimleri tetiklemesi anlamına gelir.

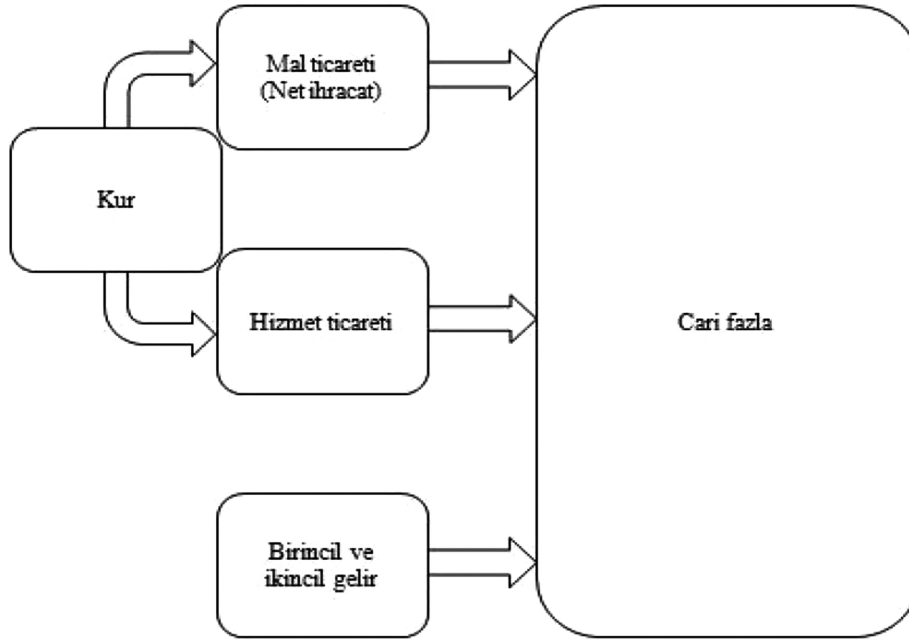
TEM'in İkinci Unsuru: Cari Fazla

Cari Fazla Nelere Bağlıdır?

Cari fazla, cari işlemler hesabının pozitif bakiye vermesidir. Cari işlemler hesabı (CA) uluslararası standartlardaki güncel uygulamaya göre; dış ticaret hesabı (NX), hizmetler hesabı (H), birincil gelir hesabı (BG) ve ikincil gelir hesabı (IG) toplamına eşittir (bkz. Şekil 4).

Şekil 4.

Cari fazlanın politika dışındaki belirleyicileri. Kaynak: Yazarın şeklidir. Not: *Burada cari fazla tanım gereği dış ticaret hesabı, hizmetler hesabı, birincil gelir hesabı ve ikincil gelir hesabı toplamına eşittir.*



$$CA = NX + H + BG + IG$$

Dış ticaret hesabında sadece mal ticareti yer alır. Hizmet faaliyetlerinin net geliri hizmetler hesabında, net yatırım geliri ise birincil gelir hesabında yer alır. Böylece, cari fazla verilmesi için dış ticaret, hizmetler, birincil gelir ve ikincil gelir hesapları toplamının pozitif olması gerekir. Cari fazlayı belirleyecek olan şey, bu hesaplardaki pozitif bakiye ile sonuçlanacak hareketlerdir. Pozitif bakiyenin ortaya çıkabilmesi farklı olasılıklar altında mümkündür. Örneğin, net ihracat negatif olduğunda, pozitif hizmet gelirleri veya net yatırım geliri sayesinde cari fazla ortaya çıkabilir. Net ihracat pozitif olduğunda ise hizmet gelirleri, birincil gelir ve ikincil gelirin negatif toplamının mutlak değer olarak net ihracattan küçük olması gerekir. Türkiye’de dış ticaret açığı olduğu için yukarıda sayılan olasılıklardan ilkinin geçerli olduğu savunulabilir. Bu durumda, Türkiye’de cari fazla, başta turizm olmak üzere hizmet gelirleri sayesinde mümkün olabilir. Turizm gelirlerindeki artış, tanıtım faaliyetleri, güvenlik koşulları gibi faktörlere bağlı olmasının yanı sıra, iktisadi olarak kur artışına bağlıdır. Kur artışı sayesinde yabancı turistler için daha düşük maliyet ortaya çıkacağı için turist sayısı artacaktır. Diğer taraftan, ihracat başlığında da açıklandığı üzere, kur artışının turizm gelirini arttırabilmesi esnek talep koşullarına bağlıdır.

Cari işlemler hesabına ilişkin ekonometrik çalışmalarda, cari fazladan ziyade cari açığın belirleyicileri birçok kez incelenmiştir. Örneğin, Aristovnik (2008), kullandığı modellerden birinde bazı Doğu Avrupa ülkelerindeki cari açığı; reel GSYH

büyümesinin, göreceli gelir düzeyinin, genel hükümet bütçe dengesinin, dışa açıklığın, dış borcun ve 15 AB ülkesinin GSYH büyümesinin bir fonksiyonu olarak incelemiştir. Brissimis ve ark. (2012) Yunanistan’a ilişkin yaptıkları çalışmada cari açığın GSYH’ye oranının; göreceli reel kişi başına gelirin, reel döviz kuru nun, genel hükümet bütçe dengesinin GSYH’ye oranının, özel kesim yatırım harcamalarının GSYH’ye oranının, GSYH’nin bir yüzdesi olarak özel sektör borçlanmasının, reel faiz oranının, nüfus bağımlılık oranının ve enflasyondaki oynaklığın fonksiyonu olduğu bir ampirik model kullanmışlardır. Gelişmekte olan ülkeler için cari açığın belirleyicilerini inceleyen Calderon ve ark. (2000) bağımlı değişkenlerin gayrisafi milli harcanabilir gelir olduğu, bağımsız değişkenlerin ise yurtiçi üretim büyüme oranı, özel kesim tasarrufunun gayrisafi milli harcanabilir gelire oranı, kamu tasarrufunun gayrisafi milli harcanabilir gelire oranı, ihracatın gayrisafi milli harcanabilir gelir içindeki payı, reel efektif döviz kuru, dış ticaret haddi, uluslararası reel faiz oranı, sanayileşmiş ülkelerin çıktı büyüme oranı, karaborsa primi (the black market premium) ve ödemeler dengesi kontrollerinin kapsamı olduğu bir model kullanmıştır.

Hangi Riskler Vardır?

Kur artışları net ihracatı arttırarak cari fazla oluşumuna katkı sunabilirse de, ihracat başlığında da ifade edildiği üzere, kur artışının net ihracatı artırması için esnek talep koşullarının varlığı, yoksullaştıran büyümenin olmaması ve ithalata bağımlılığın yeterince düşük olması gereklidir. Benzer şekilde, kur artışının turizm gelirini arttırabilmesi için de esnek talep koşulları gereklidir. Eğer bu koşullar yoksa kur artışı sonucunda ortaya

çıkacak olan fiyat avantajı, turizm geliri artışına neden olmaz. İhracat başlığında da ifade edildiği gibi, kur artışı ithal girdi fiyatlarını yükselteceği için ekonomide enflasyonist eğilimler tetiklenebilir.

TEM'in Üçüncü Unsuru: Üretim

Üretim Nelere Bağlıdır?

Üretim artışı, arz yanlı ve talep yanlı faktörlere bağlıdır. Arz yanlı açıklamada, üretim fonksiyonundan hareketle, üretimin (Q); sermaye (K), işgücü (L) ve teknoloji düzeyinin (A) fonksiyonu olduğu kabul edilir (bkz. Şekil 5).

$$Q = Q(K, L, A)$$

Tam istihdam koşullarında üretimin artması; sermayenin çoğalması, işgücünün artması ve teknoloji düzeyinin yükselmesi ile mümkündür.

$$\frac{dQ}{dK} > 0; \frac{dQ}{dL} > 0; \frac{dQ}{dA} > 0.$$

Eksik istihdam koşullarında ise atıl kaynakların kullanılması ve etkin kullanılmayan kaynakların etkin kullanılması üretimi arttıracaktır.

Sermayenin artması yatırımlarla mümkündür. Yatırımlara ilişkin izleyen başlıkta ifade edileceği gibi, yatırım artışı yatırılabılır finansal ve finansal olmayan kaynakları çoğaltmakla mümkündür. Yatırımlara ilişkin açıklamalar bir sonraki başlığa bırakılmıştır.

İşgücünün artması, işgücüne katılım oranının artmasına bağlıdır. Ayrıca, daha uzun vadede nüfus artışı da işgücünü arttıracaktır. Teknoloji düzeyinin artması, yani teknolojik gelişme üretim faktörlerinin verimliliğinin artması sonucunda gerçekleşir.

Gerek sermayenin çoğalması gerekse işgücünün istihdama dönüşmesi yatırımlar ile mümkündür. Ayrıca, faktörlerin verimliliği de makine-teçhizat, beşeri sermaye ve alt yapı yatırımları sonucunda yükselecektir. Böylece, yatırımın nelere bağlı olarak gerçekleştiği önem kazanmaktadır. Bir sonraki başlıkta bu tartışılmıştır.

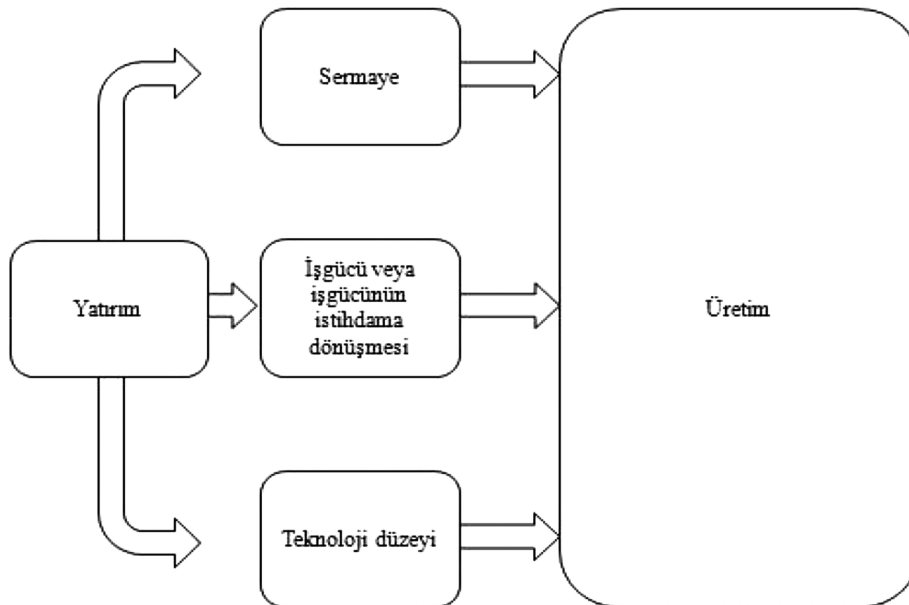
Üretim artışının talep yanlı açıklamasına gelince, talep unsurlarındaki artış üretim artışını beraberinde getirebilecektir. Harcama yöntemi ile hesaplama yapılması durumunda talep unsurları; tüketim harcamaları (C), yatırım harcamaları (I), kamu harcamaları (G) ve net ihracattır ($X - M$). Gayrisafi yurtiçi hâsıla da (Y) bunların toplamına eşit olur.

$$Y = C + I + G + X - M$$

Böylece, tüketim harcamaları, yatırım harcamaları, kamu harcamaları ve net ihracatta meydana gelen artış üretim artışını teşvik edecektir (bkz. Şekil 6). Söz konusu harcamaları arttıran genişletici iktisat politikaları, büyümeyi talep yönünden pozitif yönlü etkileyecektir. Eğer genişletici maliye politikası uygulanırsa, kamu harcamaları arttırılarak veya vergide indirimler yapılarak talep genişletilebilir. Eğer genişletici para politikası uygulanırsa, para arzı çoğaltılarak ekonomik birimlerin harcama imkânları genişletilebilir. Ayrıca, faizi aşağı çeken politikalar,

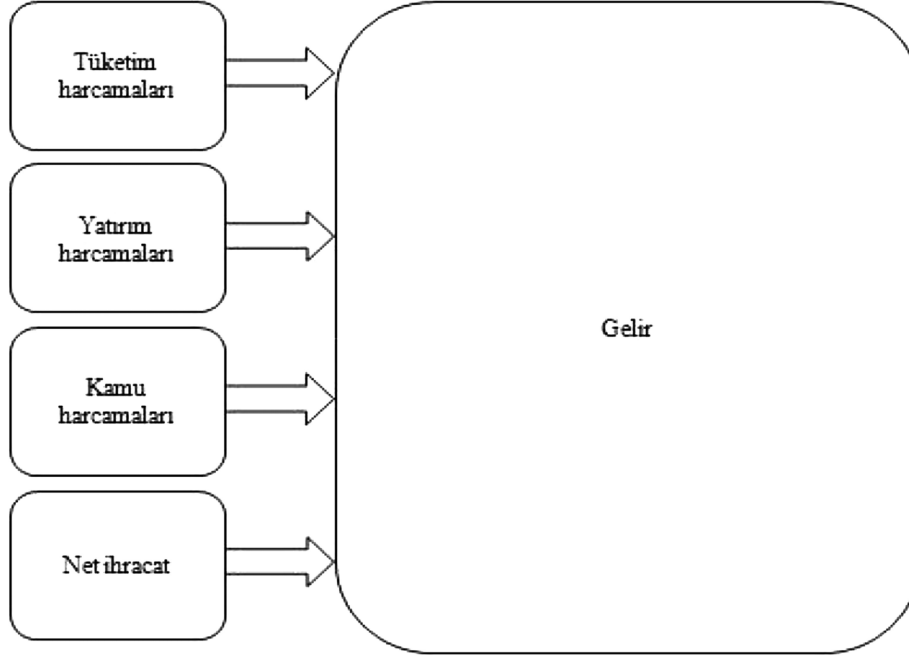
Şekil 5.

Üretimin politika dışındaki arz yönlü belirleyicileri. Kaynak: Yazarın şeklidir.



Şekil 6.

Üretimin talep yönlü belirleyicileri. Kaynak: Yazarın şeklidir.



yatırım harcamalarını arttırarak hem talep yönlü teşviki hem de arz yönlü teşviki beraberinde getirecektir.

Hangi Riskler Vardır?

Buradaki riskler, yatırıma ilişkin açıklamalarla yakından ilişkilidir. Yatırım başlığı altındaki faiz-kur makasının kapalı ve açık olması durumlarında ortaya çıkacak riskler sonraki başlıkta açıklanmıştır.

TEM'in Dördüncü Unsuru: Yatırım

Yatırım Nelere Bağlıdır?

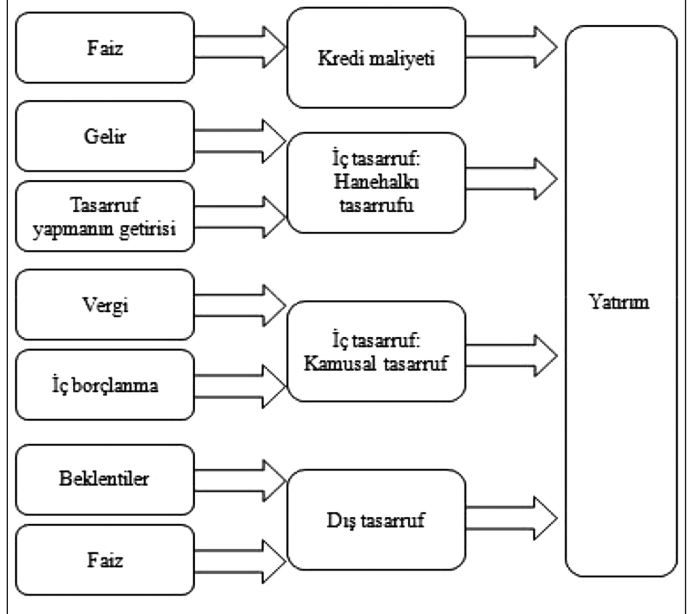
Üretim artışını sağlayan unsurlardan biri sermaye stokuna yapılan eklemelerdir. Sermaye stokuna yapılan eklemeler fiziki yatırım anlamına gelir. Fiziki sermaye stokuna yapılan eklemeler doğrudan yabancı yatırımı veya yerli fiziki yatırım şeklinde olabilir. Dışarıdan gelen ve ülkeye üretim tesisi kurmak şeklinde gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlar yeşil alan yatırımlarıdır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımı ve yerli fiziki yatırım dışında, fiziki sermaye stokuna eklemeye yapabilmek için finansal kaynak gereklidir. Şekil 7'de yatırımın finansal belirleyicileri sunulmuştur. Yatırımın finansal kaynağı tasarruflardır. Tasarruf, iç tasarruf ve dış tasarruf olmak üzere ikiye ayrılır. İç tasarruf hanehalkı tasarrufu ve kamusal tasarruftan meydana gelir. Dış tasarruf ise dışarıdan gelen kaynaklardır. Dışarıdan gelen finansal yatırımlar dış tasarrufa bir örnektir.

Böylece, yatırımların çoğalması için tasarrufun çoğalması gerekir. Tasarrufun gelişmekte olan ülkelerdeki belirleyicilerine ilişkin olarak temel bir çalışma olan Loayza ve ark. (2000)'e

başvurulabilir. Loayza ve ark. (2000)'de tasarruf oranının belirleyicileri; gelir, büyüme, demografik yapı, belirsizlik, maliye politikası, finansal serbestleşme, dış borçlanma ve yardım olarak ifade edilmiştir. Mevcut çalışmada ise karmaşıklığı engellemek

Şekil 7.

Yatırımın finansal belirleyicileri. Kaynak: Yazarın şeklidir.



için bu belirleyiciler gelir ve tasarruf etmenin getirisine indirgenmiştir. Böylece, hanehalkı tasarrufu (S) temel olarak gelire (Y) ve tasarruf etmenin getirisine (i) bağlıdır.

$$S = S(Y, i)$$

Eğer gelir çoğalırda tasarruf da çoğalır.

$$\frac{dS}{dY} > 0$$

Diğer taraftan, bu durumda üretim ve gelir artışı, tasarruf artışı sayesinde ortaya çıkacak yatırım artışına bağlı iken tasarruf artışı da gelir artışına bağlı olmaktadır.

$$\frac{dQ}{dK} > 0; \frac{dI}{dS} > 0; \frac{dS}{dY} > 0.$$

Bir kısır döngüde hapsolünmaması için geliri arttırabilecek alternatif yollar gereklidir. Örneğin, doğal kaynakların keşfedilmesi ve bunların kullanıma açılması sayesinde ortaya çıkacak gelir artışı, tasarrufları yükseltmenin bir yoludur. Doğal kaynak keşfi ve bunun kullanıma sunulması için gerekli yatırım borçlanarak da olsa yapıldığında, elde edilecek gelir artışı hem söz konusu yatırımı finanse edebilir hem de ek ilave tasarrufların oluşmasını sağlayabilir. Tasarrufu arttırmanın bir diğer yolu tasarruf yapmanın getirisinin artmasıdır. Böylece, tasarruf etmenin getirisi faiz oranı olarak kabul edilirse, faiz oranı arttığında tasarruf çoğalır.

$$\frac{dS}{di} > 0$$

Bu durumda, mevduat faizinin yükselmesi, kişileri yerli paralarını mevduat hesaplarına aktararak tasarrufu çoğaltmaları yönünde teşvik eder. Finansal serbestleşme hipotezi olarak da adlandırılan bu görüş McKinnon (1973) ve Shaw (1973)'e dayanır ve ampirik çalışmalarla da desteklenmiştir (bkz. Demetriades & Devereux, 1992; Giovannini, 1983; Warman & Thirlwall, 1994). Diğer taraftan, mevduat faizi dışında kişileri tasarruf etmeye teşvik eden alternatif finansal araçların getirisi de belirleyici olacaktır. Borsadaki hisse senedi alımlarının getirisi, faiz dışındaki getirilere örnek olarak verilebilir. Mevduat faiz oranı düşük olduğunda, kişiler parasal kaynaklarını söz konusu alternatif finansal yatırım araçlarında değerlendirdiğinde, bu kaynaklar da fiziki yatırımların finansmanında rol oynayacaktır. Böylece, tasarruf etmenin getirisi finansal yatırımın getirisi olarak kabul edilirse, finansal yatırımın getirisi arttığında tasarruf çoğalır.

Diğer taraftan, faiz oranının düşük olması fiziki yatırımlarına finansman arayan yatırımcılar için düşük kredi maliyeti anlamına geleceği için yatırımları motive edecektir. O halde, faiz oranındaki değişim mevcut tasarruflar üzerinde ve böylece potansiyel yatırımlar için farklı, kredi talep eden yatırımcı için farklı sonuçlar doğurur.

Kamusal tasarruf, iktisat politikası ile belirlenir. Diğer taraftan, bu çalışmanın mevcut kısmında mümkün olduğunca politika dışındaki iktisadi mekanizmanın tespit edilmesi amaçlandığı için kamusal tasarrufa dönük iktisat politikaları tartışılmamıştır.

Dış tasarruf yabancı finansal yatırımlar olarak kabul edildiğinde, söz konusu yabancı finansal yatırımlar faiz-kur makasının açık olacağı beklentisi altında ülkeye gelir. Örneğin, kurun belirli bir seviyede olduğu koşullarda, finansal yatırımcı ülkeye giriş yaptıktan sonra kurun düşeceğine ve faizin yüksek seyredeceğine ilişkin bir beklenti varsa, faiz-kur makası açıktır, ülkeye finansal yabancı yatırımcı girişi olur. Daha önce de ifade edildiği gibi, faiz-kur makasının açık olması, yüksek faiz ve düşük kur politikası olarak da adlandırılır.

Hangi Riskler Vardır?

Buradaki riskler, faiz-kur makasının açılmasına ve kapanmasına ilişkin olarak açıklanabilir. Eğer faiz-kur makası kapanıyorsa, bunun anlamı önceki duruma göre faizin düşük kurun yüksek olmasıdır. Bu durumda, sıcak para olarak tabir edilen kısa vadeli finansal yatırım akışı azalacaktır. Bu da kur üzerinde yukarı yönlü bir hareket beklentisini tetikleyerek enflasyonist eğilimi hızlandıracaktır. Her ne kadar kur artışı ihracatçıyı teşvik etse de, ihracat artışının ekonomi üzerindeki pozitif yönlü etkisini ortadan kaldıracak bir enflasyonist süreç gerçekleşebilir. İkinci bir risk de faizdeki düşüş nedeniyle yerli para cinsinden mevduat hacminin azalması ve ekonomideki yatırıma dönüştürülebilir kaynağın, tasarrufun ve böylece yatırımın azalma olasılığıdır. Eğer faiz-kur makası açılıyorsa, bunun anlamı önceki duruma göre faizin yüksek kurun düşük olmasıdır. Bu durumda, her ne kadar kur düşüşü sıcak para olarak tabir edilen kısa vadeli finansal yatırım akışını arttırıp, kur üzerinde aşağı yönlü bir hareket beklentisini tetikleyerek enflasyonist eğilimi düşürse de ihracatçının maliyet avantajını ortadan kaldıracaktır. Dahası, ithal mallar görece ucuz olacağı için üretici üretim yapmak yerine üretim tesislerini depo olarak kullanıp ucuz ithal ürünlerini ülke içinde pazarlayan ticaret erbabına dönüştürülebilir; çünkü ithal edip satmak üretip satmaktan daha az maliyetlidir.

TEM'in Beşinci Unsuru: İstihdam

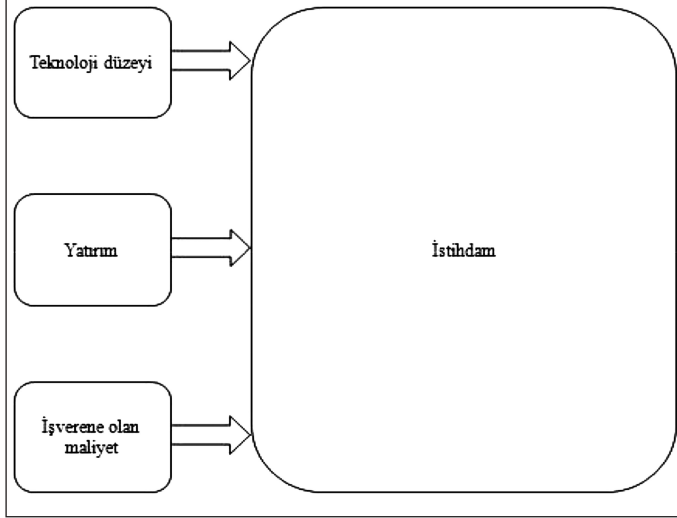
İstihdam Nelere Bağlıdır?

Üretim fonksiyonundan hareket edildiğinde, kişilere istihdam (E) imkânlarının sunulması, teknoloji düzeyi (A) ve yatırım (I) olmak üzere iki şeye bağlı olmaktadır. İstihdamı belirleyecek üçüncü unsur ise kişilerin emeklerini arz etmeye hazır olduğu varsayımı altında, işveren üzerindeki maliyet (IM) olacaktır (bkz. Şekil 8).

$$E = E(A, I, IM)$$

Birincisi, emek kullanıcı veya emekten tasarruf etmeyen teknolojik gelişme (A düzeyinde bir artış olması) sonucunda istihdam artacaktır. İkincisi, söz konusu teknolojik gelişmeyi gerçekleştirecek şekilde yeni fiziki yatırımlar (I) yapılmasıdır. Bir başka deyişle, eğer teknolojik gelişmenin türü emekten tasarruf edici ise, yeni fiziki yatırımlar istihdamı

Şekil 8.
İstihdamın belirleyicileri I. Kaynak: Yazarın şeklidir.



arttırmayabilir. Teknolojik gelişmenin sonucunda istihdamın nasıl değişeceğine dair ampirik çalışmalardan biri olan Acemoglu ve Restrepo (2020a)'da, ABD'de 1990-2007 döneminde robot kullanımındaki artışın istihdamda azalmaya neden olabileceği gösterilmiştir. Acemoğlu ve Restrepo (2019), Acemoğlu ve Restrepo (2020b)'ye göre teknolojik gelişmenin sonucunda istihdamın nasıl değişeceğine dair bir analizde otomasyonun yer değiştirme etkisi (displacement effect) ve eski durumuna getirme etkisi (reinstatement effect) kıyaslanır. Eğer yer değiştirme etkisi ve eski duruma getirme etkisinden büyük ise robot kullanımındaki artış istihdamda azalmaya neden olabilir.

Böylece, emekten tasarruf edici teknolojik gelişme ile birlikte yapılan yatırımlar, mevcut istihdam düzeyinde bir azalmaya neden olabilir. Diğer taraftan, yeni yatırımlar yeni istihdamı da beraberinde getirir. Böylece, eğer emekten tasarruf edici teknolojik gelişme sonucunda meydana gelen istihdam azalışı yeni yatırımların sağladığı istihdam artışından küçükse istihdam net olarak artar. Bu durumda, iki olasılık vardır.

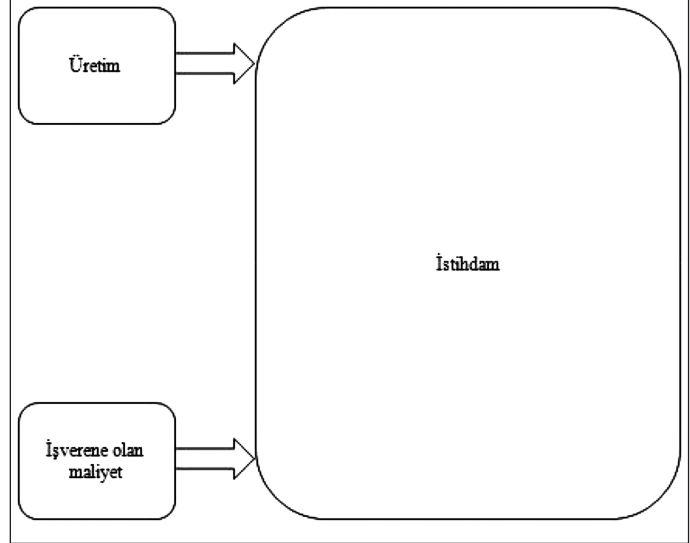
$$\frac{dE}{dA} > 0 \text{ veya } \frac{dE}{dA} < 0$$

$$\frac{dE}{dI} > 0 \text{ veya } \frac{dE}{dI} < 0$$

İstihdam artışı yeni yatırımlara bağlı olduğuna göre, yatırımları belirleyen unsurlar burada da aynı şekilde tekrar hatırlanmalıdır.

Diğer taraftan, teknoloji düzeyindeki artışların ve yatırımların nihai amacı üretimdir. Bu durumda, burada tartışılan konu aslında, teknolojik gelişme ve yatırım sonucunda gerçekleşen

Şekil 9.
İstihdamın belirleyicileri II. Kaynak: Yazarın şeklidir.



üretim (Q) artışının istihdamı da arttırıp arttırmadığıdır. Böylece, istihdam üretimin (bkz. Aydınlar-Avsar ve Onaran, 2010) ve işverene olan maliyetin fonksiyonudur (bkz. Şekil 9).

$$E = E(Q, IM)$$

$$\frac{dE}{dQ} > 0 \text{ veya } \frac{dE}{dQ} < 0$$

Kişilerin emeklerini arz etmeye hazır olduğu kabul edildiğinde, istihdam işveren üzerindeki maliyete bağlı olur. Bu durumda, işverene olan maliyet düştüğünde istihdam artar. İşverene olan maliyet, sektöre özgü ücret düzeylerine, asgari ücrete ve sosyal güvenlik koşullarına bağlıdır. Asgari ücret ve sosyal güvenlik koşulları ise politika ile ilişkilidir.

$$\frac{dE}{dIM} < 0$$

Hangi Riskler Vardır?

Teknolojik gelişmenin ve bununla ilişkili yatırımların istihdamı azaltması riski vardır. Özellikle yüksek teknolojiye geçildikçe bu risk artabilir. Ülkede henüz seri üretime geçilmemiş veya yaygınlaşmamış olan yüksek teknoloji ürünlerinin üretimine dönük yatırımlar yapıldıkça istihdam elbette artacaktır. Hâlbuki kaynaklar çoğaltılmadan önce mevcut kaynaklar yüksek teknoloji alanlarına aktarıldığında, ileri teknolojinin gerektirdiği bilgi ve beceriye uyum sağlayamayan işçiler işsiz kalabilir. Ayrıca, yüksek teknoloji sektörler daha sermaye yoğun olacağı için emekten tasarruf edilmesi sonucunda işsizlik yine artabilir. Son olarak, yüksek teknolojinin motive ettiği emekten tasarruf

edici üretim yöntemleri ekonomiye yayıldıkça, kimi insanlar mevcut işlerini kaybedecektir. Bunların yanı sıra, sosyal devlete ilişkin politikalar gereği asgari ücret yükseltildikçe ve işverene olan maliyeti arttıracak sosyal güvenlik harcamaları yapıldıkça istihdamın azalması mümkündür. Ayrıca, büyümenin iç talep tarafından desteklenen kısmını sürdürmek için de ücretlerin yükselmesine dönük bir politika uygulandığında yine işveren maliyetinin yükselmesi nedeniyle istihdam azalabilir.

Bulgular

Bu bölümde, TEM'in önceki bölümde literatürden ve iktisat teorisinden yararlanarak parça parça gösterilen hali, bütünleştirilmiş bir biçimde bulgu olarak sunulmuştur.

TEM'in Faiz-Kur Makasını Kapatmayı Hedefleyen Kısımın Basitleştirilmiş İşleyişinin Özeti

Şekil 10'da TEM'in faiz-kur makasını kapatmayı hedefleyen kısmının basitleştirilmiş işleyişi gösterilmiştir. Basitleştirilmiş işleyişten kasıt, risklerin göz ardı edilmesidir. Faiz-kur makasını kapatmayı hedefleyen politikada kur kısmının basitleştirilmiş işleyişi şöyle açıklanabilir:

1'den 2'a'ya: Uzun dönemde düşük kur politikasının olmaması nedeniyle, kurdaki makul artışlar belirli koşullar altında ihracatı artırır.

1'den 2b'ya: Benzer şekilde, kurdaki makul artışlar belirli koşullar altında başta turizm geliri olmak üzere hizmet ticaretini de ülke lehine geliştirir. Bu durumda carî fazla mümkün olur.

2a'dan 3'e: İhracat artışının yanı sıra ithalat da azalacağı için net ihracat artar.

3'den 4'e: Net ihracat artışı geliri artırır.

4'ten 5'e: Gelir artışı iç tasarrufu çoğaltır.

5'ten 6'ya: Tasarruf artışı yatırımı artırır.

6a'dan 7'ye: Yatırımlar sayesinde işgücü istihdam edilmeye başlanır.

7'den 8a'ya: İstihdam ile birlikte üretim gerçekleşir.

8a'dan 7'ye: Üretim artışı istihdam artışını mümkün kılar.

6b'dan 8b'ye: Yatırım harcamaları artışı sayesinde gelir artar.

Faiz-kur makasını kapatmayı hedefleyen politikada faiz kısmının basitleştirilmiş işleyişi ise şöyle açıklanabilir:

A'dan B'ye: Faizdeki düşüş kredi maliyetini aşağı şeker.

B'den C'ye: Kredi maliyetinin düşmesi yeni yatırımlar için finansmanı mümkün kılar, böylece yatırım artar.

C'den D'ye: Yatırımlar sayesinde işgücü istihdam edilmeye başlanır.

D'den E'ye: İstihdam ile birlikte üretim gerçekleşir.

E'den D'ye: Üretim artışı istihdam artışını mümkün kılar.

TEM'in Faiz-Kur Makasını Kapatmayı Hedefleyen Kısımın İşleyişi Sırasında Gerekli Müdahaleler

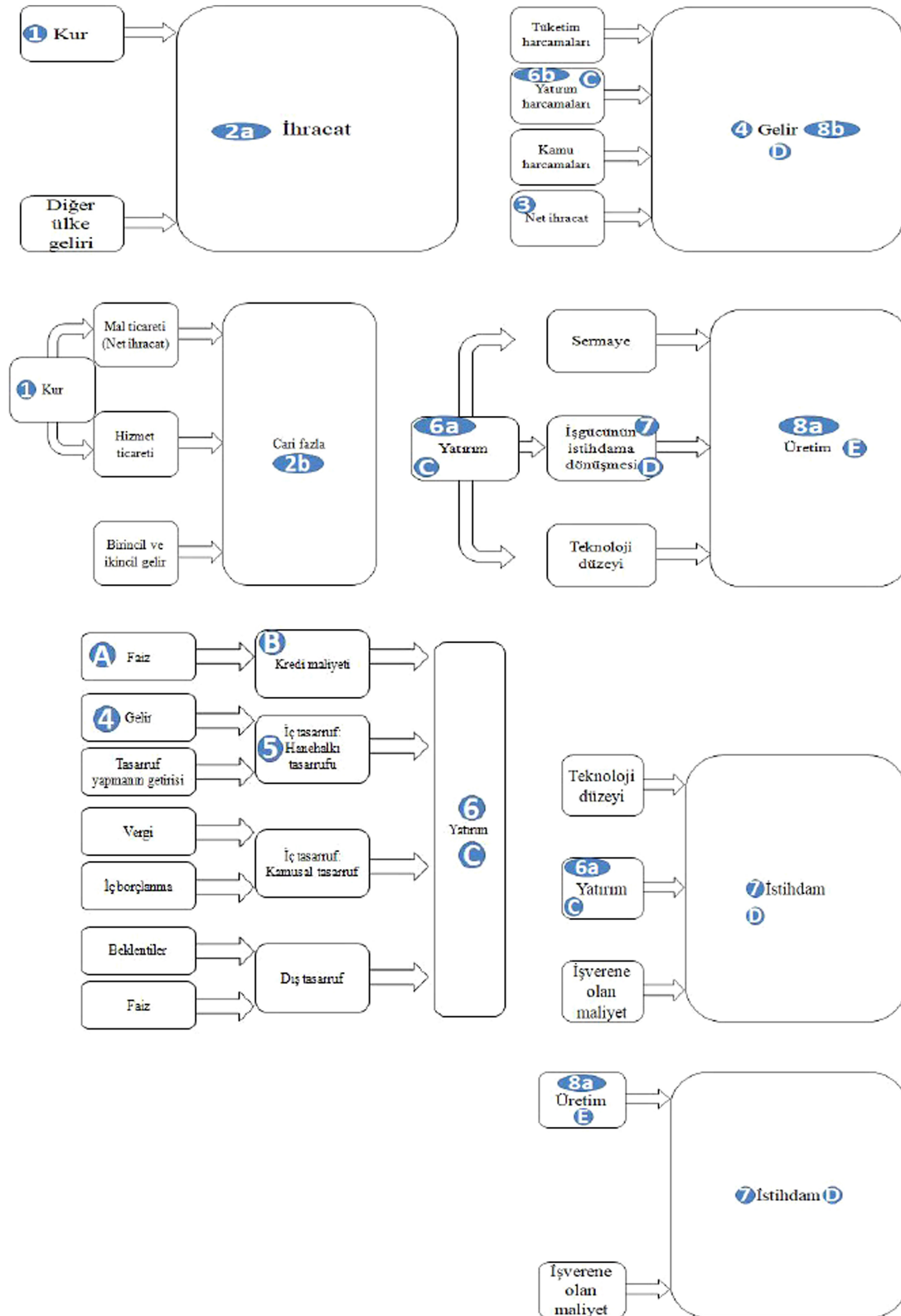
Önceki bölümlerde TEM'in beş unsuru açıklanırken olası riskler ifade edilmişti. Bu riskler bağlamında, TEM'in faiz-kur makasını kapatmayı hedefleyen kısmının işleyişinde bazı sorunlar ortaya çıkabilir. Bu durumda, iktisat politikası uygulanarak gerekli

müdahalelerde bulunulması gerekir. Bu bölümde, olası müdahaleler tartışılmıştır.

1. Kur artışının ihracat gelirini arttırabilmesi için esnek talep koşulları gerekli olduğundan, eğer bu koşullar mevcut değilse, ihracat teşvik politikasında esnek talebin geçerli olduğu mallar tercih edilir.
2. Kur artışı sonucunda ortaya çıkacak olan fiyat avantajının yoksullaştıran büyümeye neden olmaması için dış ticaret hacmi artışının sağlayacağı refah artışının, dış ticaret had-dindeki aleyhe değişme nedeniyle ortaya çıkan refah kaybını aşması gerekir.
3. Kur artışı sonucunda ithal girdi maliyeti artacağından, kur artışı sayesinde ihracatçı sektörlerde ortaya çıkan fiyat avantajının ortadan kalkmaması için ihracatın ithalata bağımlılığın düşük olması gerekir. Türkiye'de son zamanlardaki enerji kaynaklarının keşfi ithalata bağımlılığı azaltacak bir gelişmedir. Ayrıca, ithal ikamesi teşvik paketi, 2014'ten bu yana yürürlükte olan İthalata Bağımlılığının Azaltılması Eylem Planı gibi uygulamalar da üretimde dışa bağımlılığı azaltmayı hedefleyen adımlardır.
4. Kur artışı ithal girdi fiyatlarını yukarıya çekeceğinden enflasyonist eğilimlerin tetiklenmemesi için başta enerji olmak üzere ithalata bağımlılığın düşük olması gerekir. Önceki maddede ifade edildiği üzere Türkiye'de bu yönde adımlar atılmıştır.
5. İhracata dayalı sanayileşme sürecinde, dış piyasalardaki, iç piyasadan daha yüksek olan rekabetçi fiyat ülke içinde de geçerli olacağı için, ihracatçı sektörlerin enflasyonist eğilimleri tetiklemesi mümkündür. Bu nedenle, ihracat gelirinden ihracatçı kesim dışında kalan kesimlerin üretim hacmini arttırmak amacıyla kaynak aktarım mekanizmalarının tasarlanması gerekir.
6. Faiz-kur makasını kapatmayı hedefleyen bir politika uygulanıyorsa, sıcak para yani kısa vadeli sermaye girişi azalacak, bu da kur üzerinde yukarı yönlü bir baskıyı harekete geçirerek enflasyonist eğilime neden olacaktır. Kur artışının böyle bir baskıya neden olmaması için ithal girdilere olan bağımlılık oranının düşük olması gerekir. Üçüncü maddede ifade edildiği üzere Türkiye'de bu yönde adımlar atılmıştır.
7. Faiz-kur makasını kapatmayı hedefleyen bir politika uygulanıyorsa, sıcak para yani kısa vadeli sermaye girişi azalacağı için finansman sorunu ortaya çıkacaktır. Burada, eğer modelin temelini oluşturan ihracat gelirleri yeterince artıyorsa, finansman sorunu hafifleyecektir. Ayrıca, ülkelerle geliştirilecek olumlu ilişkiler sayesinde faiz dışındaki motivasyonlarla finansal sermaye girişi sağlanabilir.
8. Faiz-kur makasını kapatmayı hedefleyen bir politika uygulanıyorsa, faizdeki düşüş sonucunda yerli para cinsinden mevduat hacmi ve böylece tasarruf daralacaktır. Bu da yatırım için gerekli kaynağın azalmasına neden olur. Bunun önüne geçilmesi için mevduat faizi dışındaki teşviklerle tasarruf çoğaltılır. Zorunlu bireysel emeklilik sistemine ilişkin kimi düzenlemeler, gelir endeksli senet, kira sertifikası, kur korumalı mevduat gibi uygulamalar bu kapsamda değerlendirilebilir.

Şekil 10.

TEM'in faiz-kur makasını kapatmayı hedefleyen kısmının basitleştirilmiş işleyişi. Kaynak: Yazarın şeklidir.



9. Teknolojik gelişme sonucunda yüksek teknolojlili ürün üretimine geçildikçe ve kaynaklar yeterince çoğaltılmadan önce mevcut kaynaklar yüksek teknolojlili alanlara aktarıldıkça, ileri teknolojinin gerektirdiği bilgi ve beceriye uyum sağlayamayan işçiler işsiz kalabilir. Bu nedenle, ileri teknolojinin gerektirdiği işlerde söz konusu uyumu hızla sağlayacak projeler gereklidir. Türkiye'de Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde hâlihazırda söz konusu projeler pilot olarak uygulanmaktadır.
10. Teknolojik gelişme sonucunda yüksek teknolojlili ürün üretimine geçildikçe, söz konusu sektörler daha sermaye yoğun olacağı için emekten tasarruf edilmesi sonucunda işsizlik yine artabilir. Bu durumda istihdamın artırılması için orta ve düşük teknolojlili ürün üretimine dönük kaynak tahsisinin de devam etmesi gerekir. Sosyal devlet gereği kamusal politikalar ile istihdam yanlı politikalar uygulanırken, kısa dönemde, uzun dönemli bir eğitim gerektiren yüksek teknolojlili ürün üretiminde istihdamı arttırmak zor olacağı için, orta ve düşük teknolojlili ürün üretiminde istihdamı arttırıcı politikaların tasarlanması gereklidir.
11. Teknolojik gelişme sonucunda yüksek teknolojlili ürün üretimine geçildikçe, yüksek teknolojinin beraberinde gelen emekten tasarruf edici üretim yöntemleri ekonomiye yayıldığında ortaya çıkacak işsizliği azaltmak için, önceki maddede vurgulandığı üzere, orta ve düşük teknolojlili ürün üretiminde istihdamı arttırıcı politikaların tasarlanması gereklidir.
12. Sosyal devlete ilişkin politikalar gereği asgari ücret ve işverene olan maliyeti yükseltecek sosyal güvenlik harcamaları arttırıldıkça istihdamın azalmaması için işverene kaynak aktarımı veya alternatif teşvik mekanizmalarının tasarlanması gerekir.
13. Ortaya çıkacak enflasyonist süreçteki satın alma gücü kaybının, büyüme sonrasındaki gelir artışı sayesinde dengelenmesi gereklidir. Bu durumda ortaya çıkacak maaş ve ücret artışlarının istihdamı azaltmaması için, önceki maddede ifade edildiği gibi, işveren için alternatif teşvik mekanizmalarının tasarlanması gerekir.
14. Satın alma gücü kaybını dengelemeye çalışan ücret artışlarının talebi arttırarak enflasyon sarmalına neden olması için arzın sürekli olarak arttırılabilmesi gereklidir. O halde, büyüme odaklı bu politikanın enflasyon maliyetinin törpülenmesi sürekli olarak arz artışının gerçekleşmesine bağlıdır.
15. Buradaki talep artışı bir yandan arz artışını teşvik edecek bir sonuç yaratmasının yanı sıra enflasyon vergisi sayesinde kalkınmanın finansmanında önemli ek bir kaynak da yaratacaktır. Söz konusu kaynak, yukarıda ifade edilen risklerin azaltılması için kullanılmalıdır.

Tartışma ve Sonuç

TEM ihracat, cari fazla, üretim, yatırım ve istihdam sacayaklarına dayalı, ayrıca üretimde ve ihracatta yüksek katma değerli ürünlerin hedeflendiği bir çerçeve içine oturmaktadır. Mevcut çalışmanın tespitlerine göre, TEM'in içerdiği politika kümesi kalkınmanın finansmanı konusu ile yakından ilgilidir.

Kalkınmanın finansmanı konusunda faiz-kur makasını kapatmayı ve açmayı içeren politikalar farklı iktisat politikalarına hizmet edecektir. TEM'in faiz-kur makasını kapatmayı içerdiği savunulabilir. Böylece, TEM, ihracat, cari fazla, üretim, yatırım ve istihdama dayalı olmasının ve üretim ve ihracatta yüksek katma değerli ürünleri hedeflemesinin yanı sıra faiz-kur makasını kapatmayı amaçlayan bir içeriğe de sahiptir. Çalışmada özellikle vurgulanan bir başka hususa göre, TEM'in birbirini tamamlayan bütüncül bir teorik çerçeve içine oturduğu ifade edilebilir. Bu teorik çerçeve; faiz-kur makasının açık olmasına dayanan bir finansmandan ziyade ihracat gelirine dayalı bir finansmana, finansal sermayenin güçlü olduğu bir siyasi yapıdan ziyade üretken sermayenin görece güçlü olduğu bir siyasi yapıya, enflasyondan ziyade büyümeyi merkeze koyan bir politika kümesine ve tüketici egemen bir bakış açısından ziyade üretici egemen bir açısına bağlı olmaktadır.

Çalışmada, TEM'in yukarıdaki biçimde ifade edilen içeriğinin teorik olarak tahlili yapılmış, işleyişi şematik olarak sunulmuş ve içerdiği riskler saptanmıştır. Çalışmada ulaşılan ilk sonuca göre, ihracata dayalı sanayileşme sürecinde yoksullaştıran büyüme olgusuna maruz kalmamak için ihracatı teşvik politikasında esnek talep koşullarına uygun ürünler seçilmelidir. Ayrıca, ihracata dayalı sanayileşme sürecinde, ihracatçı sektörlerin enflasyonist eğilimleri tetiklemesinin önüne geçmek için ihracat gelirinden ihracatçı kesim dışında kalan kesimlerin üretim hacmini arttırmak amacıyla kaynak aktarım mekanizmalarının oluşturulması gerekir. Çalışmada elde edilen bir diğer sonuca göre, faiz-kur makasını kapatmayı ve ihracat, cari fazla, üretim, yatırım, istihdam hedeflerine ulaşmayı amaçlayan bir politikanın ithalatta ve başta enerjide dışa bağımlılığı azaltması gerekmektedir. Türkiye'nin en azından Onuncu Kalkınma Planı'ndaki İthalata Bağımlılığı Azaltma Eylem Planı'ndan bu yana bu konuda adımlar attığı tespit edilebilir. Ayrıca, enerjide dışa bağımlılığı azaltacak keşifler ve yatırımlar da bu sürece hizmet etmektedir. İhracata dönük sanayileşme stratejisine eşlik edecek olan ithal ikamesine dönük politikaların melez bir şekilde uygulanması gerekliliği de ortadadır. Çalışmanın üçüncü sonucuna göre, faiz-kur makasını kapanması sürecinde ortaya çıkan faiz düşüşünün tasarrufları aşağıya çekmesi için gerek iç tasarrufun gerekse dış tasarrufun faiz dışı motivasyonlara bağlı olduğu bir ortam oluşmalıdır. TEM istihdam açısından ele alındığında, kısa ve uzun dönemli hedefler arasında bir optimizasyon yapılması gerektiği de savunulabilir. Kısa dönemde, düşük ve orta teknolojlili ürün üretiminde istihdamın artırılması mümkün olsa da, yüksek teknolojlili ürün üretiminde istihdamın arttırılması daha uzun süre gerektirecektir. Ayrıca, yüksek teknolojlili üretim yöntemlerinin ekonomiye nüfuz etmesi sürecinde, bazı çalışanlar mesleklerini yitirebilir. Düşük ve orta teknolojlili üretimin bugünkü büyüme anlamına geldiği, yüksek teknolojlili ürün üretiminin ise yarınki büyüme olduğu kabul edildiğinde, TEM'deki temel risklerden birinin, istihdam açısından, bugünkü yani kısa dönemdeki büyüme ve yarınki yani uzun dönemdeki büyüme arasındaki optimizasyon sorunu olduğu iddia edilebilir. TEM'in talebi yukarıya çeken niteliği nedeniyle ortaya çıkacak bir diğer önemli sorunun enflasyon

olduğu da açıktır. Burada önemli olan husus, arzı sürekli arttırabilecek bir büyüme sürecine erişebilmektir. Bu durumda, talebi yukarıya çeken politikaların arz artışını teşvik edecek şekilde yönetilebilmesi gerekir. Ayrıca, dönem dönem ortaya çıkacak enflasyonist sürecin kalkınmanın finansman yollarından biri olacağı da ortadadır. Böylece, TEM'deki temel risklerden bir diğerinin enflasyonist eğilim olduğu kabul edildiğinde, enflasyonist dönemlerin süresini makul seviyede tutacak arz artışlarını mümkün kılacak ve enflasyondan kalkınmanın finansmanı aracı olarak yararlanabilecek bir iktisat politikası tasarlanmalıdır.

Vurgulanmalıdır ki mevcut çalışma, Türkiye ekonomisinde belirli bir dönemde uygulanması amaçlanan bir iktisat politikası kümesini içermektedir. Bir başka deyişle, çalışmanın kısıtı, giriş bölümünde de ifade edilen dönemdeki iktisat politikalarıdır. Her ne kadar politikada değişikliklerin olması mümkün olsa da mevcut çalışma belirli bir dönemde uygulanan bir seçeneği içermektedir.

Son olarak, çalışmanın önerisi, özellikle yukarıdaki istihdam ve enflasyon bağlamında yapılan değerlendirme olmak üzere, modelin ve modeldeki risklerin matematiksel olarak da gösterilmesine dönük ve ekonometrik bir çalışmadaki indirgenmiş bir tahmin modelinin teorik çerçevesinin oluşturulmasına yönelik bir çalışmanın yapılmasıdır. Bir diğer ifadeyle, çalışmadan hareketle bir matematiksel model oluşturularak sağlam bir teorik çerçeve meydana getirildiğinde, bu teorik çerçeveye dayalı bir ekonometrik sınama mümkün olur. Aksi durumda, uygulanan politikaların ölçüme dayalı değerlendirilmesi zorlaşacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author has no conflict of interest to declare.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2019). Automation and new tasks: How technology Displaces and reinstates labor. *Journal of Economic Perspectives*, 33(2), 3–30. [CrossRef]
- Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2020a). Robots and jobs: Evidence from US labor markets. *Journal of Political Economy*, 128(6), 2188–2244. [CrossRef]
- Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2020b). The wrong kind of AI? Artificial intelligence and the future of labour demand. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 13(1), 25–35. [CrossRef]

- Aristovnik, A. (2008). Short-term determinants of current account deficits: Evidence from Eastern Europe and the former Soviet Union. *Eastern European Economics*, 46(1), 24–42. [CrossRef]
- Aydiner-Avsar, N., & Onaran, Ö. (2010). The determinants of employment: A sectoral analysis for turkey. *Developing Economies*, 48(2), 203–231. [CrossRef]
- Bağış, B. (2022). *Yeni Yıl, Yeni Model ve Yeni Bir Hikaye* (ocak, sayı 64). Kriiter. <https://kriiterdergi.com/ekonomi/yeni-yil-yeni-model-ve-yeni-bir-hikaye> Erişim tarihi: 07.05.2023.
- Bahmani-Oskooee, M. (2020). The J-Curve and the Effects of Exchange Rate Changes on International Trade. In *Encyclopedia of international economics and global trade: Volume 2: International Money and Finance* (pp. 297–319). [CrossRef]
- Bayar, G., Ünal, M., & Tokpunar, S. (2015). Determinants of Turkish exports to European Union countries: A Sectoral panel data analysis. *Emerging Markets Finance and Trade*, 51(6), 1307–1325. [CrossRef]
- Bhagwati, J. (1958). Immiserizing growth: A geometrical note. *Review of Economic Studies*, 25(3), 201–205. [CrossRef]
- Bhagwati, J. N. (1968). Distortions and immiserizing growth: A generalization. *Review of Economic Studies*, 35(4), 481–485. [CrossRef]
- Brissimis, S. N., Hondroyannis, G., Papazoglou, C., Tsaveas, N. T., & Vasardani, M. A. (2012). Current account determinants and external sustainability in periods of structural change. *Economic Change and Restructuring*, 45(1–2), 71–95. [CrossRef]
- Calderon, C. A., Chong, A., & Loayza, N. V. (2000). *Determinants of current account deficits in developing countries*. Policy Research Working Paper; No. 2398. World Bank. <http://hdl.handle.net/10986/19825>
- Cheng, H. S. (1959). Statistical estimates of elasticities and propensities in international trade: A survey of published studies. *Staff Papers - International Monetary Fund*, 7(1), 107–158. [CrossRef]
- Demetriades, P., & Devereux, M. P. (1992). *Investment and financial repression: Theory and evidence from 63 LDCs* (pp. 92–116). Keele University working paper in economics.
- Driskill, R. (1980). Elasticity pessimism, expectations, and stability of the foreign exchange market. *Review of World Economics*, 116(2), 307–314. [CrossRef]
- Feder, G. (1983). On exports and economic growth. *Journal of Development Economics*, 12(1–2), 59–73. [CrossRef]
- Giovannini, A. (1983). The interest elasticity of savings in developing countries: The existing evidence. *World Development*, 11(7), 601–607. [CrossRef]
- Loayza, N., Schmidt-Hebbel, K., & Servén, L. (2000). Saving in developing countries: An overview. *World Bank Economic Review*, 14(3), 393–414. [CrossRef]
- Machlup, F. (1950). *Elasticity pessimism in international trade* (pp. 118–137). *Economia Internazionale*.
- Majeed, M. T., Ahmad, E., & Khawaja, M. I. (2006). Determinants of exports in developing countries [with comments]. *Pakistan Development Review*, 1265–1276. <https://www.jstor.org/stable/41260681>
- McKinnon, R. I. (1973). *Money and capital in economic development*. The Brookings Institution Press.
- Minibaş, T. (1992). *Az gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansmanı*. Der yayınları.
- Nebati, N. (23.12.2021). <https://twitter.com/NureddinNebati/status/1474085011469049858?cxt=HHwWhIC5lcCggPUoAAAA> Erişim tarihi: 07.05.2023
- Preeg, E. H. (1967). Elasticity optimism in international trade. *Kyklos*, 20(4), 460–469. [CrossRef]
- Shaw, E. S. (1973). *Financial deepening in economic development*. Oxford: Oxford University Press.
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (12.02.2022). <https://www.youtube.com/watch?v=eVFPfoiLMCA>. Erişim tarihi: 07.05.2023.
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (16.05.2022). <https://www.hmb.gov.tr/haberler/hazine-ve-maliye-bakani-nureddin-nebati-finansal-kurumlar-birliginin-10-olagan-genel-kurulunda-konustu>. Erişim tarihi: 07.05.2023.

- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (06.07.2022). <https://website.darp.hane.gov.tr/duyuru/turkiye-ekonomi-modeli-kapsaminda-atilan-bazi-adimlar>. Erişim tarihi: 07.05.2023.
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (03.09.2022). <https://maliye-imid.gov.tr/haberler/ulkemiz-turkiye-ekonomi-modeli-cercevesinde-katma-degerli-uretim-anlayisini-benimseyerek-ihracati-tesvik-etmekte-v-e-bu-yolda-kararlilikla-ilerlemektedir>. Erişim tarihi: 07.05.2023.
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (12.09.2022). <https://www.hmb.gov.tr/haberler/bakanimiz-nureddin-nebati-yatirim-uretim-istihdam-ve-ihracat-odakli-buyume-politikamizla-issizligi-azaltmaya-kararlilikla-devam-ediyoruz>. Erişim tarihi: 07.05.2023.
- Thirlwall, A. P. (1980). *İktisadi Kalkınmanın Finansmanı* (In T. Arın, Çev.). Ak Yayınları Ltd.Şti.
- Thirlwall, A. P. (2002). *The nature of economic growth: An alternative framework for understanding the performance of nations*. Edward Elgar Publishing.
- TRT Haber (2021). *YouTube*. <https://www.youtube.com/watch?v=yOqIrUNSxhs>. Erişim tarihi: 07.05.2023.
- Vural, İ. (2021). *Türkiye Katılım Bankaları Birliği, Katılım Bankaları 2021*. Erişim Tarihi: 07.05.2023. https://tkbb.org.tr/uploads/pages/1652709610_a1611fc13f26cc179da6.pdf
- Warman, F., & Thirlwall, A. P. (1994). Interest rates, saving, investment and growth in Mexico 1960–90: Tests of the financial liberalisation hypothesis. *Journal of Development Studies*, 30(3), 629–649. [\[CrossRef\]](#)